

A HORTHY-HADSEREG FEJLESZTÉSÉNEK AKADÁLYAI 1924—1927 KÖZÖTT

Csima János

A horthysta államvezetés kezdettől fogva a hadsereget tekintette kül- és belpolitikai célkitűzései legfőbb letéteményesének. Kénytelen-kelletlen törvénybe iktatta az aláírt trianoni béke katonai tilalmait és megszorításait (1922. XI. tc. I. fej.), de azt követően a Bethlen-kormány és a katonai vezetők csak hosszas huzavona után szűkítették le a hadsereg kereteit. A győztes nagyhatalmak képviselőiben Párizsban működő Nagykövetek Tanácsa a Magyarországon megtelepedett Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság jelentései alapján nap mint nap az engedélyezett katonai rendelkezések áthágásáról, a magyar hadsereg szervezetében, fegyverzetében mutatkozó szabálytalanságokról szerzett tudomást. A békeszerződésben engedélyezett keretek a magyar hadsereget — a győztes hatalmak intenciói szerint — csupán egy belső, forradalmi megmozdulás elfojtására, vagyis karhatalmi alkalmazására képesítették, míg a magyar kormány a hadseregnek olyan szervezeti és fegyverzeti felkészítésére törekedett, hogy az egy nemzetközi konfliktus esetén mozgósítható és hadműveleti célokra alkalmazható legyen.

Ez a két egymástól eltérő törekvés veszélyes ellentétek forrása lett.

Kiderült például, hogy az országban működő két katonai körletparancsnokságon belül számos eltiltott katonai alakulat, hatóság, intézet működik. Ezért a Nagykövetek Tanácsa utasítására 1923. augusztus 1-ével a körletparancsnokságokat fel kellett számolni s attól kezdve területi alapon csak a könnyebben ellenőrizhető vegyesdandárparancsnokságok működtek.¹

A diósgyőri Vas- és Acélgár 1922-ben a HM megrendeléseinek teljesítése érdekében, még teljes gépi berendezése kihasználásával, három műszakban gyártotta a lövegeket és aknavetőket.² A pénzügyi nehézségekkel és a fokozódó külföldi ellenőrzés miatt azonban elakadt a fegyverkezés.

¹ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban HL.). HM. eln. 1. oszt.—12000/ált. biz. titk.—1923.

² Nyolchónapi gyártási programja 84 löveg és 54 aknavető volt (HL. HM—4260/VI—3—1923.).

Az államháztartás a csőd szélére jutott, a Bethlen-kormány pedig a nyugati nagyhatalmaknál nagyobb összegű külföldi kölcsönért kilincselte. 1924 tavaszán gróf Bethlen Istvánnak sikerült 250 millió aranykoronás kölcsönt kieszközölnie, de a kölcsön kapcsán Magyarország a hitelezők teljes pénzügyi ellenőrzése alá került. A kormányelnök ígéretet tett, hogy szigorú takarékosági intézkedéseket vezet be és 2¹/₂ éven belül kiegyensúlyozott pénzügyi helyzetet teremt az országban.³

Mindenesetre a külföldi pénzügyi ellenőröknek módjukban állt a költségvetést ellenőrizniük és megakadályozniuk, hogy a kölcsönadott vagy megtakarított milliókat Bethlenék netán tiltott katonai célokra fordítsák.

A pénzügyi stabilizációt az állami hivatalokban és az üzemeknél nagyarányú elbocsátások vezették be. Megkezdődött az úgynevezett „szanálás”.

Ilyen körülmények között az ellenforradalmi rendszer hadseregének háborúra való felkészítésére a húszas évek közepén még nem lehetett komolyan gondolni. Útőképes hadsereg szervezését és fenntartását sem a szigorú külföldi katonai és pénzügyi ellenőrzés, sem az államháztartás nem tette lehetővé. A kormányzati rendszer — fennállásától kezdve — minden lehetséges eszközzel igyekezett kijátszani a Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság éberségét. Tisztek és legénység más tárcákhoz való átadásával, fegyverzet és lőszer rejtetegetésével értek el bizonyos eredményeket, de ezzel a hadsereg állapotát nem tudták lényegesen befolyásolni, mivel a trianoni békeszerződés csupán kis létszámú, 12 évre toborzott, vezérkar nélkül működő hadsereg tartását engedélyezte. Tilos volt a sorozás és a tartalékképzés. A hadsereg fejlesztéséről és háborús esetre való előkészítéséről szó sem eshetett.

Valójában már 1920. augusztus 1. óta — bár rejtetten — létezett és működött a horthysta vezérkar. A vezérkarfőnök tennivalóit a honvédség főparancsnoka (HFP) látta el. Osztályai, alosztályai kis létszámmal és rejtve a HM szervezetében ténykedtek. Működésük azonban ebben a helyzetben is arra irányult, hogy a hadsereget fokozatosan alkalmassá tegyék és előkészítsék hadműveleti feladatokra.

Ez a vezérkar illegálisan, részben idegen tárcák kötelékében olyan rejtett katonai szervezeteket hozott létre, melyeket egy későbbi, kedvezőbb időpontban kiépítendő hadsereg továbbfejleszthető elemi kereteinek tekintett.

Szervezési problémák mellett az is a vezérkar elsőrendű feladatai közé tartozott, hogy biztosítsa a kiképzést és a hadseregnek korszerű fegyverzettel, felszereléssel való ellátását. A vezérkart nem csupán a meglévő hadsereg fegyverzeti, felszerelési gondjai foglalkoztatták, hanem méginkább egy elkövetkező háborús helyzetben felmerülő anyagi szükséglet kérdései, pontosabban az, hogy előkészítse és fokozatosan megteremtse a „felriasztott” (mozgósított) hadsereg folyamatos fegy-

³ HL. HM. 15183/hir. VI. 2b.—1924.

verzeti, felszerelési és minden egyéb vonatkozású ellátásának a feltételeit.

A hadsereg állapotát azonban egyrészt létszámviszonyai és állományának minősége, másrészt anyagi helyzete határozza meg. Magyarországon önkéntes alapon sem ekkor, sem később nem lehetett 12 évi szolgálatra hadsereget toborozni. Minden erőfeszítés ellenére is csak néhány száz embert sikerült jelentkezésre bírni, ezért a kormány a kényszertoborzás tiltott eszközéhez nyúlt. Az állomány kiegészítése így is csakhamar zsákutcába jutott. 1924 és 1927 között a hadsereg anyagi, fegyverzeti ügyei kerültek előtérbe, mert a kiegészítés, a tartalékképzés és a felriasztás (továbbiakban „Fr”), vagyis a felriasztási (mozgósítási) előmunkálatok ügyei átmenetileg holtpontra jutottak. Megoldásuk leküzdhetetlen akadályokba ütközött.

A hadsereg létszáma a szanálás évében olyan rendkívüli módon megcsappant, hogy az engedélyezett békelétszámnak még a felét sem érte el és 1927-ig ez a helyzet csak alig változott.

1924 májusában a HM az állomány 50%-át, pár héttel később pedig 68—70%-át „tartósan szabadságolta”, vagyis leszerelte. Erre az intézkedésre nyomós okok késztették. Egyrészt a kényszertoborzott 1899—1900-as korosztályú katonák a leszerelésre kötelező ígéretet kaptak, s a kormány az eléje tornyosuló problémák mellé nem vállalhatta az ígéret megszegéséből előálló bel- és külpolitikai kockázatot. A lakosság ellenállt a kényszertoborzásoknak, és panaszaival gyakran közvetlenül a Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottsághoz fordult. Márészt 1924 a könnyörtelen szanálás éve volt, és a kormány a HM költségvetését is kénytelen volt 14 millió aranykoronával csökkenteni.

A katonai vezetés mindezekbe átmenetileg kénytelen volt belenyugodni és arra törekedett, hogy a kényszerű létszámfogyatkozás következtében jelentkező megtakarításból legalább az elavult első világháborús fegyverzet és felszerelés kicserélésére találjon fedezetet.

Az 1925. évi munkanélküliség és tömegnyomor a hadseregnek kedvezett: sikerült a hadsereg létszámát 22 000 főre emelni, de a következő évre a külföldi ellenőrző bizottság felettes szerve, a Párizsban működő Nagykövetek Tanácsa minden további toborzást megtiltott, és szigorú vizsgálatot rendelt el, mert a hozzáérkezett jelentésekből megállapította, hogy a békeszerződés megszegésével folyamatos kényszer-toborzások történtek.

Elakadt a kiegészítés és a tartalékképzés, megszűnt a nyilvántartás. A kormány utasítást adott a kompromittáló iratok elrejtésére, és évekig nem folytak „Fr” előmunkálatok.

Ilyen körülmények között a katonai vezetés nem is erőltette a holtpontra jutott ügyeket. „Jobb időkre” várva figyelmét elsősorban a hadsereg fegyverzeti és felszerelési problémáira fordította.

A 250 millió aranykoronás népszövetségi kölcsön és a szanálás a gazdasági életben a pénzügyi helyzet megszilárdulását jelentette, de bizonyos vonatkozásokban új problémákat vetett fel: a katonai vezést és a hadiipari szempontból elsősorban érdekelt gyárilipar prominens képviselőit együttes megbeszélésekre készítette, hogy felmérjék

a fennálló helyzetet, a reális lehetőségeket, s hogy megállapodjanak az együttműködés módozataiban.

Mivel a „békehadserg” szükségleteit kielégítő hadianyaggyártás csak a békeszerződésben megszabott szigorú tilalmi korlátok között folyhatott, és azért a magyar kormány volt felelős, a rendelkezések előírták, hogy a gyártást állami irányítás és ellenőrzés alá kell helyezni.

A katonai vezetés vállalta ezt a feladatot, de fő gondja nem a tilalmak betartására, hanem inkább kijátszására és arra irányult, hogy tőle telhetően minden eszközzel a hadseregnek fegyverzetel, felszereléssel való ellátását mozdítsa előre. Ennek érdekében a HM a gyáraknak rendszeres megrendeléseket adott és részükre az állami költségvetés terhére jelentős összegű, havi szubvenciót juttatott.

Különösen nagy gondot okozott a folyamatos gyártás biztosítása. 1923 decemberében — inflációs viszonyok közepette — a HM tartozása a hadianyaggyárakkal szemben 17 milliárd koronára rúgott.⁴

Ez még az inflálódott koronaösszegben is olyan összegű tartozás volt, hogy kiegyenlítéséhez a HM költségvetés keretei a póthitelekkel is messze elégtelennek bizonyultak. A kormány, illetve a pénzügyminiszter rendkívüli, gyors intézkedése kellett a „modus vivendi” biztosításához, miután a tőkés vezetés megkongatta a vészharangot: forgótőke hiánya miatt a gyártás veszélyben forog, és azt követelte, hogy még a külföldi kölcsön felvétele előtt rendezze a Pénzügyminisztérium a tartozásokat, mert — úgymond — „már nyersvas sincs például a díósgyőri vasgyáraknál.”⁵

Emellett további bonyodalmat okozott, hogy a külföldi ellenőrzés tiltott lőszerkészletre bukkant a Weiss Manfréd-gyárnál. Ennek nyomán az ellenőrző hatalmak megbízottainak tanácsa elrendelte a felfedezett 1200 db 14 cm-es akna, 1000 db 8 cm-es és 100 db 15 cm-es gránát kiadatását, valamint a hadiüzemek 1924. február 25.—március 3-ig tartó teljes leállítását.⁶ Cegléden is volt vizsgálat, de ott a bizottság hétórás megvárakoztatás után a ténylegesen elrejtett anyagnak már csak töredékét tudta lefoglalni.

A békeszerződés rendelkezésének megfelelően (15. cikk.) már 1922 januárjában intézkedés történt a m. kir. Állami Hadianyaggyár felállítására. Ez azonban csak jelképes, egyszerűen fiktív elnevezés volt, hiszen a gyártás az ország különböző részein, különböző tőkés érdekeltségek gyáraiban folyt. Nem jelentett államosítást, és nem az ellenőrző hatalmak engedménye, hanem egyenes követelése alapján létesült, azzal a céllal, hogy kifejezésre jusson és érvényesüljön a magyar kormány felelőssége a gyártásban.

Az elnöki székbe báró Hazay Samu nyugalmazott hadügyminisztert ültették, az alelnöki tisztet pedig Hellebronth Antal altábornagyra ruházták.⁷ Ám a vállalat működése az üzemek nagyfokú decentralizált-

⁴ HL. HM. 93539/VI—3—1923.

⁵ HL. HM. 33539/VI—3—1923.

⁶ HL. HM. ein. ált. 1. 160/VI—1. d—1924. és HM. ein. ált. 439—1924.

⁷ HL. HM. 45,056/VI—4—1922. — Az állami hadianyaggyár felállítását a M. T. 1922. I. 7-én rendelte el.

sága miatt bőséges lehetőséget nyújtott a korlátozó tilalmak áthágására. Számos bejelentés, sok nyilvánvalóvá vált szabálytalanság és a csepeli leleplezés után, az ellenőrizhetőség érdekében a nagyhatalmak megbízottainak tanácsa követelte, hogy 1924. május 1-ig egyesítsék a hadianyaggyárakat, s a hadianyagot gyártó üzemeket szigorúan különítsék el a polgári termelés céljait szolgáló üzemektől.

A hadianyaggyártás közös telephely szerinti egyesítése sohasem történt meg. A gyártás továbbra is decentralizáltan és nehezen ellenőrizhető körülmények között folyt. A kormány elháríthatatlan és egyáltalán nem is alaptalan pénzügyi nehézségekre hivatkozva sikerrel hártotta el a követelést. Ez akkor kedvezett a gyártás körüli manipulációs törekvéseknek. 1927-ig — mint a későbbiekből is kiderül — a napirenden tartott követelésekből hosszas huzavona után mindössze annyi valósult meg, hogy a fegyver-, lőszer- és lőporféséségek gyártását nagyjából négy nagyobb gyár telephelyére korlátozták. Később a külföldi ellenőrző bizottság távozása Magyarországról, majd a Népszövetség részéről kívülről gyakorolt katonai ellenőrzés gyengülése és végül megszűnése után ennek a decentralizáltságnak már nem előnyös, hanem csak hátrányos oldalai jelentkeztek. A kisipari módszerekkel túlnyomórészt elavult gépparkkal és szétszórtan működő üzemek rendszere leküzdhetetlen akadályt jelentett a korszerűbb hadiipar létesítésére törekvő ellenforradalmi kormányok számára.

1925. április 25-én a HM 3/a. osztálya és az állami hadianyaggyártás tőkés képviselője közös értekezletre ült össze. A m. kir. Állami Hadianyaggyár vezérigazgatósága részéről Coffin vezérigazgató vázolta a hadsereg igényeit kielégítő gyártás alapvető nehézségeit és a tőkés vezetés követeléseit. Mindenekelőtt leszögezte, hogy a HM 3/a. osztálya költségvetésében szereplő 1 millió aranykorona csak pár napra biztosítja a foglalkoztatást, annál is inkább, mert 625 ezer aranykoronát lejárt tartozások kifizetésére kell fordítani.⁸

Mielőtt sorra került volna a hadianyaggyárak működéséhez szükségmegoldást tartalmazó javaslatok ismertetése, az előadó összegszerű adatokkal illusztrálva néhány kiugró példát hozott fel, hogy érzékeltesse a hadianyaggyártásra berendezkedett magyar tőkésiparnak a katonai összeomlást követően elszenvedett veszteségeit. A következőket állapította meg: „Önálló hadiipar az Ausztriával való közösség idején nem volt. A részlegesen létező hadiipar az összeomlás és román megszállás idején óriási károkat szenvedett. A Fegyver- és Gépgyár Rt-nak a külföldi szerződések hatálytalanítása és a közhatóságnak való igénybevételéből 24 164 163 aranykorona, a Tanácsköztársaság alatt 10 421 230 aranykorona, a románok miatt 7 856 678 aranykorona a kára. Weiss Manfrédék kára körülbelül 300 millió aranykorona.”⁹

Elkanyarodnánk az eredeti célkitűzéstől — bármily érdekes lenne is —, ha most annak elemzésébe bocsátkoznánk, hogy részleteiben miből adódtak és mennyire valósak a meglepő precizitással kiszámolt

⁸ HL. HM. 36311/VI—3—1925.

⁹ Uo.

kárösszegek, a hadiiparban beállott mélypont mennyire elkerülhetetlenül következett a háborúvesztésből, a kül- és belpolitikai, területi, népességi, társadalmi és közgazdasági viszonyok változásából.

Kétségtelen, hogy a magyar gyáripart, s ezen belül különösképpen a hadianyaggyártást komoly megrázkódtatások érték, de annak a hivatalos gazdaságpolitika segítségével minden nehézségen sikerült átlábalnia. Gazdaságtörténetileg bőségesen dokumentált tény, hogy az inflációs időszak segítette a nagytőkés vállalkozókat, ugyanakkor, amikor az infláció egyre súlyosabb terhet, nehezebb megélhetést jelentett a milliós tömegeknek.

Az itt összezszerűen felsorolt tőkés veszteségek arról vallanak, hogy a hadiszállítók a konjunkturális időszak letűnésével valóban mesés nyereségektől estek el, de helyzetük a legnehezebb gazdasági viszonyok között is mindenkor biztosított, jövőjük pedig sokat ígérő volt.

Ne feledjük el, hogy Weiss Mandfrédék kára az idézett kitétel szerint „körülbelül 300 millió aranykorona”, vagyis nagyobb összeg, mint amekkorát a Népszövetség a Bethlen-kormánynak nyújtott, hogy annak segítségével 2 és fél év alatt hozza rendbe az ország pénzügyi és gazdasági egyensúlyát. És ez a hatalmas veszteség sem rendítette meg őket. Elviselhették, mert az állam még 1921-től 15 évre szóló szerződések kötött a hadianyaggyártásba bevont gyárakkal. Évente meghatározott mennyiségű fegyver és lőszer átvételére kötelezte magát. Viszont a gyárakat a szerződés arra kötelezte, hogy biztosítsák háború esetére a gyártási készültséget. Ezzel szemben a HM biztosította a gyártáshoz fűződő tőkés hasznot, vállalta a fenntartási költségeket, raktárbéreket és építkezési hozzájárulást fizetett.

Néhány konkrét példa:

A *Weiss Manfréd-gyár* köteles volt gondoskodni olyan készülségről, amely napi 100 ezer gyalogsági és 5000 tüzérségi lövedék gyártását teszi lehetővé, ezzel szemben a HM évi 30 millió gyalogsági és 150 ezer tüzérségi lövedék megrendelésére kötelezte magát.

A *Lőporüzem Rt.* felkészültségi kötelezettségével szemben a HM 200 ezer kg lőpor megrendelését vállalta, mégpedig azzal, hogy amennyiben nem rendelne, köteles az elmaradt hasznot megtéríteni. Meghatározták a szerződésben, hogy a biztosított haszon 20%, ezen felül 10% fenntartási és 5% építési költséget fizet a HM.

¹ Az *Ipari Robbanóanyag Rt.* a HM-től 12,5% részesedést kapott.

A *Fémlemezipari Rt.* felkészülési kötelezettsége napi 2000 kg készítményre szolt s a HM az első évben 50 ezer kg árut rendelt.¹⁰

Az újpesti *Wolfner* cégnek mozgósítás („Fr”) esetén havonta 75 ezer pár bakancsot kellett szállítania, ezzel szemben a HM a következőket vállalta: biztosítja a cégnek az összes nyersanyag-szükségletét, békében évi 60 ezer pár bakancsot rendel, fenntartásra évi 90 ezer aranykoronát fizet és pótfizetéseket teljesít a békében megrendelt lábbelik után.¹¹

¹⁰ HL. HM. 36162/VI-3-1929.

¹¹ HL. HM. 36337/VI-3-1925.

Hasonló — a folyamatos gyártást és a tőkés hasznot garantáló — szerződéseket kötött a HM az Állami Hadianyaggyár kötelékébe vont Fegyvergyárral és több más céggel is.

Ilyen körülmények között állapíthatta meg referátumában az Állami Hadianyaggyár vezérigazgatója:

„Megindult egy független hadiipar építése, s ma már a géppuska kivételével minden fegyverzeti anyag előállítható idehaza; a felkészülési függetlenség megalapozott.”¹²

Figyelemre méltó és elgondolkoztató kijelentés ez, ha meggondoljuk, hogy most az ellenforradalmi rendszer néhány éves fennállása után, az inflációs viszonyok között működő hadianyaggyárak ilyen eredménnyel dicsekedhettek.

És még egy fontos megállapítása:

„Az ántánt-ellenőrzés csak formai nehézségekkel jár.”¹³

Éz egyértelműen azt jelentette, hogy megvan a módja a külföldi katonai ellenőrzés kijátszásának.

Tulajdonképpen ezután tért rá a tárgyalás legérdemibb részére. Megállapította, hogy a hadiipar zömét kitevő vas- és fémipar a megkisebbedett Magyarországra túl nagy. Szükséges a gyártás fenntartása, de semmi biztosíték nincs a gyártási lehetőségekre a felmerülő költségek megtérítése nélkül. A szanálás és a költségfedezet biztosításának problémája súlyos helyzetet okozott, pénzhiányt és elhelyezési bizonytalanságot támasztott. Nyilvánvaló lett, hogy a szerződésben vállalt kötelezettségek meghaladják a megrendelő pénzügyi lehetőségeit.

A HM-ben lefolytatott tárgyaláson az állami hadianyaggyártásban érdekelt tőkés vállalkozók a tényeket reálisan mérlegelték, azok után pedig készek voltak — mert kénytelenek voltak — javaslatot tenni és új egyezséget kötni.

Követelésük az volt, hogy az állam, illetőleg a honvédelmi tárca gondoskodjék a foglalkoztatás, a felkészültségi fok fenntartási költségeiről, ha pedig ezeket nem vállalná, fizesse meg a cégek által érvényesítésre kerülő szerződési kártérítéseket. E követeléseknek még azzal a figyelmeztetéssel is nyomatékot adtak, hogy „az üzemek leállása, egyidejűleg más közös telepű vállalatokkal, a békeszerződés megszegését dokumentálná.”¹⁴

Végül a következő megoldási javaslat született: a HM 10,9 millió aranykorona összeget kitevő össz-szükségletét rendelje meg a következő évre megállapítandó fizetési határidőre, s a cégek ennek alapján kérjenek magánhitelt.¹⁵

Ezt követően ismertették a HM költségvetését, amely az 1925—26. évre a következő megrendelésekre szólt: 2 löveg, 2 aknavető és löveg-

¹² HL. HM. 36311/VI—3—1925.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. — Ez a zsarolásnak is beillő figyelmeztetés nyilván arra utal, hogy a külföldi pénzügyi ellenőrzés kíváncsi lenne a leállás okaira, s ha okát kutatná, azt nem is lenne nehéz kideríteni.

¹⁵ Uo.

alkatrészek, 10 500 tüzérségi és 3500 aknavető lövedék, 10 millió puska-lőszer és 677 650 pisztolytöltény, 175 000 kézigránát, 3600 kurtály, 960 pisztoly, 60 gépfegyver, végül 75 000 kg lőpor és 50 000 kg vadász-lőpor.

Mindezeneken felül a Belügyminisztérium részére 1900 tüzérségi lövedék (!) és 60 géppisztoly, a Pénzügyminisztérium részére pedig 1 662 000 gyalogsági és 1 050 000 pisztolylőszert rendeltek.¹⁶

Mindezek értékét 8 081 651 aranykoronában állapították meg, s ehhez még a m. kir. Állami Hadianyaggyár fenntartási költségeire 2 817 841 aranykoronát irányoztak elő.¹⁷

Az Állami Hadianyaggyárnál megrendelt fegyver- és lőszerfeleségek mennyisége nem lépte túl a békeszerződésben engedélyezett mértékhatárokat. Nem azért, mintha a magyar kormány egy percre is lemondott volna arról a célkitűzéséről, hogy megteremtse egy ütőképes, mozgósítható hadsereg kiépítésének feltételeit, de a leleplezések, a külföldi sajtótámadások, a szanálás és a nehéz pénzügyi helyzet időszaka erre mindenképpen alkalmatlan volt.

A katonai vezetésben is figyelembe kellett venni a realitásokat. 1926 júniusában a vezérkar ismét mérlegelte a lehetőségeket és ezek alapján kétféle vélemény alakult ki a legközelebbi célok és tennivalók tekintetében.

Elsőnek a higgadtabb, mérsékeltébb nézetet említjük, amely egyelőre kizárta a háború lehetőségét. Ennek a nézetnek a képviselői így vélekedtek:

„Háború viselésére egyáltalán nem gondolhatunk. A hadsereget csak békefeladatokra kell felszerelni. Az üzemeket ennek megfelelően kell foglalkoztatni. Ha majd gondolhatunk háborúviselésre, új lőszer-gyárakat kell felállítani.”¹⁸

A másik vélemény képviselői a fennálló kedvezőtlen helyzetben is számoltak a háború lehetőségével, habár a politikai és az anyagi körülmények megítélésében semmivel sem voltak derülátóbbak, még átmenetileg sem voltak hajlandók lemondani a háborús esetre való felkészülésről, ezért így fogalmazták meg álláspontjukat:

„Hogy háborúba ne keveredjünk, ez kívánságunk lehet, de nem egyedül tőlünk függ. Hirtelen változó politikai helyzet rákényszeríthet. Ezért biztosítani kell a legfontosabb szükségletet. De csak fokozatosan, idővel lehet elérni e célt s csak ezután lehet gondolni továbbfejlesztésre.”¹⁹

A felmérés alapján tervezetet is készítettek a tüzérségi lőszer gyártására „Fr” (mozgósítás) esetére.

1. héten 700 tüzérségi lövedék és 300 akna,
4. héten 3 500 tüzérségi lövedék és 1500 akna,

¹⁶ A folyamórség 24 ágyújával — mint „folyambiztonsági szerv” — rejtési okokból a BM szervezetében kapott helyet. A Vámórség szintén csak látszatra tartozott a PM-hez, valójában a hadsereg szervezete része volt.

¹⁷ Ez a megrendelés jóval kisebb megrendelésekre szólt, mint amelyre a korábbi szerződések szerint kötelezte magát a HM, de a lőszer még jóval több, mint amennyit a békeszerződés engedélyez. (L. összehasonlításul az 1927. évre engedélyezett megrendeléseket.)

¹⁸ HL. HM. ein. (Ált. biz. és titkos)—9048/Hr—1926.

¹⁹ Uo.

8. héten 7 000 tüzérségi lövedék és 3000 akna,

12. héten 11 000 tüzérségi lövedék és 4000 akna került volna ki a hadianyaggyárakból, de a tervezet előkészítői tárgyilagosan hozzáfűzték:

„A hadiipar Fr-ának (M-nek) a gyorsítására és kapacitása fejlesztéséhez a HM költségvetésében nincs előirányzat.”²⁰

Evidens, hogy egy háborús konfliktus esetén szükségszerű felriasztás egyik alapvető feltétele az anyagi felkészültség. Ha ennek érdekében jó előre nem történnek meg a szükséges intézkedések, úgy adott esetben nemhogy támadó háborúban való részvétel, de egy kívülről jövő támadás esetén még a védelem is kilátástalan. Arra kell gondolnunk, hogy az anyagi felkészülés rendkívül sokrétű és szerteágazó problémát jelent. A mozgósított hadsereg megfelelő ellátása az ország teljes gazdasági erejének, minden erőforrásának gondosan szervezett igénybevételét jelenti s a békehadsergeknek is nemcsak fegyverekre, lőszerre, ruházati anyagra, élelmezésre, közlekedési eszközökre, hanem fegyvernemek és szolgálati ágak működéséhez még igen sokféle technikai eszközre és anyagra van szüksége. Ezek között nehéz lenne a fontossági sorrendet megállapítani, hiszen bármelyik anyagcsoportba sorolható anyagok hiánya már békében is súlyos, háborúban pedig egyenesen katasztrofális helyzetet okozhat.

Az 1925—26. és 1926—27. évi HM költségvetésekben felsorolt megrendelések túlnyomó részben fegyver- és lőszeranyagra száltak s csak a békeszerződésben megengedett igen szerény keretre szorítkoztak. Konkrétabban szólva, a külföldi ellenőrző bizottság által ellenőrzött Állami Hadianyaggyárban az engedélyezett gyártási produktum:

Havonta gyalogsági fegyverekből:

300 kézi lőfegyver,
80 pisztoly,
5 gépfegyver,
5 géppisztoly.

Tüzérségi fegyverekből évente:

2 löveg (talppal) és 2 aknavető.

A felsoroltakon kívül a kézi lőfegyverekhez napi 50 000, a tüzérségnek napi 40, az aknavetőknak napi 10 lövéshez engedélyezték a lőszer gyártását.

Kézigránátból évi 175 000 db, lőporból 125 t volt az engedélyezett évi mennyiség. Utóbbiban a polgári szükséglet is benne volt.²¹

Pusztá rátekintésre is könnyű kiszámítani, hogy a 35 000 fős hadsereget alapul véve kézigránátból például egy katonára évente 5 db jutott és a fegyverzettel, lőszerrel történő ellátás, a kiképzéshez is mindenben csak a legszűkösebb lehetőséget biztosította. Ilyen anyagi ellátottság mellett a hadsereg legfeljebb a rendszer belső biztosítására, karhatalmi feladatokra volt alkalmas. A békeszerződés a tüzérségben

²⁰ Uo.

²¹ HL. HM. 4014—VI—1. biz.—1927.

összesen 25 üteg fenntartását engedélyezte, de 18 löveg még ehhez is legyártásra várt. Egyelőre még az első 5 légvédelmi löveg előállítása is csak terv volt.²²

Lőport csak a fűzfői gyárban volt szabad gyártani. Eltérően a békeszerződés rendelkezésétől, a maximálisan napi 200 kg lőpor előállítására alkalmas gépeken felül még annyi gép volt, hogy összesen 7000 kg napi teljesítményre volt lehetőség. Intézkedés történt a gépek elrejtésére. Mivel erre Mosonmagyaróváron és Fűzfőn — ahol azok eredetileg voltak — nem volt lehetőség, a HM úgy rendelkezett, hogy tilos gépeket magáncégeknek kell elrejtetni. A Weiss Manfréd-gyár akkor már befogadott néhány ilyen gépet.²³

A katonai ellenőrző bizottság hosszas alkudozás után kompromisszumot kötött a magyar hadianyaggyártás koncentrált, illetve decentralizált települése körül folyó huzavonában. Megengedte, hogy az ágyúk és aknavetők gyártása Diósgyőrött, a lőpor előállítása Fűzfőn történjék, a kézi lőfegyver és a géppuska a Budapesti Fegyver- és Gépgyárban, a lőszer és kézigránát pedig Csepelen, a Weiss Manfréd-gyárban készüljön, de úgy, hogy a hadianyaggyártást szigorúan el kell különíteni a többi üzemektől. Ezenkívül megszabta a gépek számát, azok típusát, a munkáslétszámot és mindenekelőtt kikötötte, hogy összességében a gyártás, egységes vezetés alatt történjék.²⁴

A kormány, a katonai vezetéssel egyetértően, a lőporgyártás helyzetének különösen nagy fontosságot tulajdonított. Nem ok nélkül, hiszen ez valóban alapvetően fontos kérdés volt egy esetleges „Fr” anyagi előkészítésével kapcsolatosan. Ennek a ténynek a felismerésére alapult az a hosszúlejáratú (az előzők során már ismertetett) szerződés, amelyben a HM a gyártási „Fr” készütség fenntartása fejében különleges támogatást és magas fix hasznot biztosított a Lőporüzem Rt-nak.

Amikor a vezérkar 1926 nyarán megvizsgálta a lőporgyártás helyzetét és számba vette a tárolt készleteket, megállapította, hogy az 1927. január—május között állami vezetéssel meginduló 1 millió gyalogsági és 5000 tüzérségi lövés lőszerszükségletét lehet biztosítani, többet nem. Háború esetén azonban napi 16 000 kg termelésre lenne szükség. Fűzfőn építkezés folyt, de az új gyár maximálisan évi 300 tonna lőpor előállítására volt képes, ez pedig nem haladta meg a békeidőszak valóságos évi fogyasztását. A Peremartonban működő Ipari Robbanóanyag Rt-t jelölték ki arra, hogy hadicélra termeljen és a vállalat a felkészütség biztosításához szintén igen jelentős HM támogatást élvezett.

Az volt a vezérkar véleménye, hogy a helyzet belátható időn belül nem változik, tehát kész és félig kész lőszert kell tárolni, emellett növelni kell a gyártási kapacitást, mert ez az egyetlen lehetséges módja a mozgósítás előkészítésének. Ugyanakkor a háború és az utóbbi

²² HL. HM. 4092/VI. 1. biz.—1927.

²³ HL. HM. 36255/VI. 3. titk.—1925.

²⁴ HL. HM. ein.—4014/VI. 1. biz.—1927.

évek tapasztalatai alapján kimondták: „Ne gyártsunk olyant, ami hamar elavul.”²⁵

A vezető hadbiztosok még a hajdani bécsi hadbiztos tanfolyamon azt tanulták, hogy hadiesetre a hadsereg kétszeres-háromszoros szükségletét kell biztosítani, ami elvileg indokolt és helyeselhető volt, de a gyakorlatban túl drágának bizonyult. Az első világháború éveiben kevés volt a szakképzett hadbiztos. A beosztottak szakképzetlensége és visszaélései folytán tetemes károk keletkeztek.²⁶ Így ment ez később is.

A húszas évek sajátos körülményei között a magyar katonai vezetés — mint a fentiekből is kitűnik — megint csak szükségesnek látta a lőszer- és lőporkészletek gyűjtését, nagy tömegű tárolását. 1924-ben még 75 vagon tüzérségi lőszert rejtegettek. Előbb vasúti kocsikon, majd vasúti raktárakban tárolták Kaposvárott, Püspökladányban és más helyeken ezt a mennyiséget.²⁷

Nagyarányú készleteket magáncégek raktáraiban és a legkülönbözőbb helyeken, amelyekből aztán a szakszerűtlen tárolás és a vizes raktárak miatt sok veszendőbe ment.

1926 tavaszán nagyarányú lőszerrobbanás történt a csepeli lőporraktárban. Mintegy 5 vagon ekrazit, 5 vagon lőpor és 12 vagon fekete lőpor repült a levegőbe. A felrobbant lőport nagy részben 1923-ban gyártották, azonkívül az elpusztult hadianyag egy része régebbi eredetű kézigránát volt.

Megsemmisült az ország ekrazitkészletének 25⁰/₀-a, a lőpornak pedig 12,5⁰/₀-a. A kárt 25 milliárd koronára becsülték. Illetékes körökben úgy vélekedtek, hogy a veszendőbe ment anyagot 2—3 hónap alatt pótolni lehet. Megállapították, hogy túlzott felhalmozás történt s a szakértők úgy nyilatkoztak, hogy a lőport benzinnel vagy gyújtózsinnel robbantották fel.²⁸ Adat hiányában nem tudhatjuk, hogy az optimista becslésnek tűnő rövid idő alatt valóban sikerült-e pótolni a veszteséget. A külföldi jóváhagyással működő gépek ismert kapacitásával aligha. Minden valószínűség szerint a pótlás az ellenőrzés alól kivont és talán éppen a Weiss Manfréd-gyárnál rejtegetett gépeken történt.

A vezérkar helyzetfelmérő jelentése és „Fr” tervszerve szerint júniusban 300 000 kg füstnélküli lőpor alkotta az országos készletet, amely „igen különböző régi” anyagból adódott. Megállapították azt is, hogy a termeléshez három hónapra elegendő vas áll rendelkezésre, de réz-, ólom- és önkészlet nincs. A salétrom és toluol szintén biztosítatlan.

Mindent felmérve és egybevetve a vezérkar azt javasolta, hogy a

²⁵ HL. HM. eln. 3. oszt.—9048/Hr.—1926. (Ált. biz. és titkos).

²⁶ L. *Algya Papp Sándor, Gottl Jenő, Mojzer László*: Hadseregünk ellátása a világháborúban (1914—1918) 18—19. o.

²⁷ HM. eln.—6547. titk./VI—1. b. — 1923. — Ez az irat arról is beszámol, hogy vasúti kocsikon 14 páncéljárművet is utaztattak és „nem merik tárolni, mert az ántánt bizottság keresi, de az alvázakat már elrejtették”.

²⁸ HL. HM. eln. 3. oszt. (Ált. biz. és titkos)—36418—1926.

fejlesztést 12 évre kell tervezni s ezalatt 46 millió gyalogsági és 410 000 tüzérségi lövedéket kell tárolni.²⁹

Egy pillanatra megdöbben az ember. Vajon 1938—39-re gondolták a háború elérézésének idejét? Úgy vélték, hogy akkorra érik be a helyzet a magyar hadsereg akcióba lépéséhez? Akarva-akaratlan, de a tervezés csaknem pontosan megfelel a jövőben kibontakozott fejleményeknek. Mégis úgy vélem, az akkori terv és a késői fejlemények összhangja inkább a véletlen játéka, mint a precíz előrelátás sugallata. A fennálló és előre nem látott gátló tényezők, a szigorú katonai ellenőrzés és a nehéz gazdasági helyzet, majd az enyhébb katonai ellenőrzés, de még súlyosabb gazdasági helyzet ugyanis igen erősen módosították az elképzeléseket.

Amint láttuk — s ahogy erre a bizalmas kijelentések is utalnak —, a külföldi katonai ellenőrzés kijátszása „csak formai nehézségekkel járt”. Sokkal inkább lényegi kérdés és döntően akadályozó tényező volt a pénzügyi-gazdasági helyzet. A hadsereget az elkövetkező 12 évben a legnagyobb erőfeszítése árán sem sikerült korszerűsíteni és ütközésképesé tenni. 1938-ban a kormányzat szinte a mélyponttól kezdte a háborús felkészülést.

A mozgósítás gyors végrehajtásának lehetőségét, a szállítást és utánzállítást, a hadsereg mindenkori mozgási képességét előre meghatározta a korszerű szállító és vontató eszközökkel való ellátottság. Ezt a feltételt korán felismerte a magyar vezérkar is, amely bőven szerzett információkat a külföldi hadseregeknél végbemenő korszerűsítésekről. A példa követése azonban döntően a gazdasági előfeltételektől függött. Utasították a magyar tehergépkocsi-gyártó ipart, hogy másféltonnás, háromtonnás és öttonnás tehergépkocsi típusokat kell kikísérletezni a kívánalmak szerint.³⁰

Az első kezdeményező lépést azonban nem követték olyan intézkedések, amelyek a tehergépkocsi-gyártás kifejlesztéséhez és a hadsereg motorizálásához vezettek volna. A megkezdett út már a kezdet-kezdetén járhatatlannak bizonyult és a fejlesztésben aztán véges-végig éppen a motorizálás terén mutatkozott a legkirívóbb lemaradás.

Kevés történt a fegyverzet fejlesztése terén is. 1926 júniusában erre a célra a költségvetésben 125 milliárd koronát irányoztak elő a következő (1926—27) kiképzési évre. Maga az összeg önmagában nem sokat árul el. Tudjuk azonban, hogy ebből az összegből a löveggyártó üzemre és a fegyvergyárra 35—35 milliárdot szántak, hogy 20 készlet (repülő-géppuska működtetéséhez szükséges) Gebauer-motor beszerzéséért 56 milliárdot, 140 golyószóró előállítására pedig 7 és fél milliárd koronát állítottak a költségvetésbe.³¹ Ezzel az előirányzat összege úgyszólván ki is merült. A pénzügyi viszonyok folytán tehát a fegyverzeti ellátás igen szűk korlátok közé szorult. Az üzemekbe befektetett beruházások hatása pedig csak a következő években jelentkezett.

²⁹ HL. HM. ein. 3. oszt. (Ált. biz. és titkos)—9048 Hr—1926.

³⁰ Uo.

³¹ HL. HM. ein. — 4014/VI—1. biz.—1927.

Négy éven keresztül a mélyponton vesztegelt a horthysta magyar hadsereg fejlesztésének ügye. Amint az eddigiekből is kitűnik, ez korántsem a revíziós politika útján járó Bethlen-kormányon, hanem objektív okokon múlt. A politikai és a katonai vezetés türelmetlenül várta a kedvezőbb napokat, amikor megkezdheti a fegyverkezést s a hadsereg kereteinek kiszélesítését.

1927 tavaszán, a Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság távozásával enyhült a külföldi katonai ellenőrzés, a fasiszta Olaszország részéről jelentkező erőteljes külpolitikai támogatás pedig új lehetőségek reményeit csillantotta fel az ellenforradalmi rendszer kormányzata előtt. A vezérkar elkészítette a hadsereg átszervezésének és fejlesztésének első nagyarányú tervét. A nyomasztó gazdasági időszak után a gyáriparban 1926—27-től kezdve átmenetileg bizonyos javulás mutatkozott.³² Ennek hatása a hadsereg anyagi-technikai állapotában is érezhetővé vált.

ЯНОШ ЧИМА:

ПРЕПЯТСТВИЯ, СТОЯЩИЕ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ АРМИИ ХОРТИ В ПЕРИОД 1924—1927 гг.

Резюме

Автор в своем труде изображает армию Хорти в наиболее неблагоприятном для нее периоде, когда контрреволюционная Венгрия была поставлена под строгий военный и финансовый контроль со стороны великих держав победителей. Контроль со стороны держав Антанты и тяжелое положение экономики страны в периоде 1924—1927-годов исключали возможность развития армии. Стабилизацию финансов правительство Бетлена осуществляло путем получения займов от западных стран, массового увольнения государственных чиновников и другими принудительными мерами.

Естественно эти обстоятельства оказывали сильное влияние и на армию. Численный состав армии был значительно сокращен, а в бюджете для обеспечения материально-технических потребностей не предусматривались крупные вложения. И несмотря на это между правительством и комиссией держав Антанты из-за нарушения военных запретов, вытекающих из мирного договора, возникло много противоречий. В бюджетах разных министерств скрытно предусматривалась работа военных органов, а военное руководство хранило значительные запасы боеприпасов и вооружения на тайных складах. Нелегально функционировал и Генеральный штаб а на случай мобилизации имел готовые годовые планы. Эти планы были нереальными и неосуществимыми.

Материально-техническое снабжение армии осуществлялось четырьмя заводами, находящимися под контролем иностранной комиссии. Эти заводы от Министерства Обороны получали особую поддержку, взамен которой обязаны были быть в постоянной мобготовности. В 1924 году это отношение стало критичным из-за задолженностей министерства, но путем компромиссных решений эти связи все же удалось поддержать и в дальнейшем.

Все же в течение нескольких лет заказы для армии выполнялись в скромном масштабе, по иному, чем в ранние периоды, — и не превышали континентов, установленных мирным договором.

В таких условиях армия могла выполнять лишь функции органа по обеспечению внутреннего порядка. На случай войны невозможно было обеспечить армию личным

³² Magyar Katonai Szemle, 1942. 5. sz. Boda András: Gyáriparunk helyzete a világválság óta.

составом и материально-техническим имуществом. В армии преобладали пехотные войска. В составе армии не было современных родов войск, специальных отраслей и современного вооружения. Не были решены проблемы моторизации, перевозки, нехватало транспортных средств. В 1926 году генеральный штаб внес предложение планировать развитие армии сроком на 12 лет, а за это время накопить большое количество боеприпасов.

Министерство обороны сэкономленные средства за счет значительного сокращения личного состава армии обратило, в частности, на модернизацию оружейного завода в Диошдьере и оружейного завода в Будапеште, а также на покупку специальных моторов образца Гебауер в количестве 20 штук годных к авиационным пулеметам. Эти капиталовложения дали скромные результаты, которые сказались лишь в будущем.

В 1927 году иностранная контрольная комиссия покинула страну. В этом же году произошли определенные изменения во внешнеполитических отношениях и связях, а также произошли определенные смягчения в экономике. С этого времени могла начаться первая более тщательная реорганизация армии Хорти.

JANOS CSIMA:

HINDERNISSE EINER WEITERENTWICKLUNG DER HORTHY-ARMEE IN DEN JAHREN 1924—1927

Resümee

Der Autor zeigt die Horthy-Armee in jenem ungünstigsten Abschnitt ihres Bestehens, als das gegenrevolutionäre Ungarn unter strenger militärischer und finanzieller Kontrolle seitens der siegreichen Großmächte stand. Die Kontrolle durch die Entente und die schwierige Lage der Staatsfinanzen vereitelten in den Jahren 1924—1927 die Weiterentwicklung der Armee. Die Regierung Bethlen hat die Stabilisierung mit Hilfe einer Anleihe aus dem Westen, durch massenhafte Entlassung von Staatsangestellten und andere Zwangsmaßnahmen durchgeführt.

Diese Umstände waren natürlich auch in der Armee stark verspürbar. Der Mannschaftsstand ist ungemein herabgesunken und im Budget standen für die Sicherung der materiell-technischen Bedürfnisse nur sehr bescheidene Mittel zur Verfügung. Doch selbst so gab es viele Gegensätze zwischen der Regierung und der Entente-Kontrollkommission wegen Verletzung der im Friedensvertrag niedergelegten militärischen Verbote. In zivilen Portefeuilles waren versteckte militärische Organe tätig und die Militärverwaltung hat in geheimen Lagern Munitions- und Waffenbestände verborgen. Illegal war auch der Generalstab tätig und erarbeitete jährlich die Pläne

für die Mobilisierung. Diese Pläne waren unreal, undurchführbar.

Die laufende Versorgung der Armee in material-technischer Hinsicht wurde von den von der Entente-Kontrollkommission bewilligten und überwachten vier Fabriken gesichert. Diese vier Fabriken erhielten vom Landesverteidigungsministerium eine spezielle Subvention, waren dafür aber verpflichtet, ständig in Mobilisierungsbereitschaft zu stehen. 1924 ist dieses Verhältnis infolge Verschuldung des Ministeriums kritisch geworden, doch gelang es schließlich, durch Kompromisse die Verbindung dauernd aufrechtzuerhalten.

Auf jeden Fall waren die Bestellungen für die Armee — von den früheren Zeiten abweichend — einige Jahre nur bescheiden und überstiegen nicht die im Friedensvertrag genehmigten Rahmen.

Unter solchen Umständen konnte die Armee nur der Aufrechterhaltung von Ruhe und Ordnung dienen. Für den Kriegsfall konnte die Vorbereitung in personeller und materieller Hinsicht nicht gesichert werden. Die Armee bestand überwiegend aus Infanterie. Es fehlten moderne, zeitgemäße Waffengattungen, Dienstzweige und Waffen. Die Motorisierung, die Sicherung

von Verkehrs- und Transportmitteln bildeten unlösbare Probleme. Im Jahre 1926 beantragte der Generalstab, die Weiterentwicklung der Armee auf 12 Jahre verteilt zu planen und während dieser Zeit große Mengen von Munition zu speichern.

Die durch Standesverminderung erzielte Ersparnisse wurden vom Landesverteidigungsministerium teils zur Modernisierung der Kanonenfabrik in Diósgyőr und der Budapester Waffenfabrik, teils zur Anschaffung von 20

Gebauer-Motoren zu in Flugzeuge eingebauten Maschinengewehren verwendet. Diese Investitionen bedeuteten bescheidene Ergebnisse, und auch das erst später.

Im Jahre 1927 brachten die Zurückziehung der militärischen Kontrollkommission, die in den außenpolitischen Verbindungen eingetretenen Änderungen eine Erleichterung in der wirtschaftlichen Lage des Landes. Nunmehr konnte die erste ernstere Reorganisation der Horthy-Armee in Angriff genommen werden.